

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number: 10.58659/estad.1439597

Cilt: 7 Sayı: 1 Mart 2024

ss. 193-213

Makalenin Geliş

Tarihi

19/02/2024

Makalenin

Kabul Tarihi

22/03/2024

Yayın Tarihi

30/03/2024

BİR 'MECNÛN' YARATMAK: EDİRNELİ ŞÂHİDİ, ALİ ŞİR NEVÂYÎ VE FUZÛLÎ'NİN LEYLÂ VÜ MECNÛN MESNEVİLERİNDE MECNÛN'UN KİŞİLİĞİNE TESİR EDEN ANNE-BABA TUTUMLARI*

Yusuf ERSİN¹

ÖZET

Türk edebiyatında kaleme alınan aşk mesnevileri arasında *Leylâ vü Mecnûn* mesnevilerinin yeri oldukça önemlidir. Anadolu sahasında Leylâ ile Mecnûn'un hikâyesinin anlatıldığı ilk mesnevi *Gülşen-i Uşşâk* müstakil adıyla Edirneli Şâhidî tarafından XV. asırda telif edilmiştir. Yine aynı asırda bir *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi de Çağatay sahasında Ali Şir Nevâyî tarafından kaleme alınmıştır. Azerbaycan sahasında ise Fuzûlî XVI. yüzyılda Türk edebiyatının en meşhur *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisini ortaya koymuştur.

Son yıllarda disiplinler arası araştırmaların sağladığı imkânlar sayesinde Türk edebiyatı alanında yapılan çalışmaların çeşitlendiği ve edebi metinlerin yeni bakış açılarıyla da ele alınıp incelendiği görülmektedir. Psikoloji sahasında yapılan

* Bu makale Prof. Dr. Rıdvan CANIM danışmanlığında hazırlanmakta olan "Anadolu, Çağatay ve Azerbaycan Sahalarının Leylâ vü Mecnûn'u: Edirneli Şâhidî, Ali Şir Nevâyî ve Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevilerinde Olay Örgüsü, Şahıslar Kadrosu, Zaman ve Mekân (Mukâyeseli İnceleme)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

¹ Doktora Öğrencisi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı ABD., yusuf.ersin66@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9067-2860

araştırmalar neticesinde ortaya konan veriler şüphesiz Türk edebiyatı alanında özgün çalışmalara kapı aralamaktadır. Çünkü psikoloji ile edebiyatın temel ve müşterek unsuru insandır. Mesneviler ise dönemlerinin tahkiye ihtiyacını karşılayan edebi metinlerdir ve insan da mesnevilerin olay örgüsü içerisinde tahkiyenin gerçekleşmesi için vazgeçilmez bir unsurdur.

Ebeveyn tutumlarının bebeklikten itibaren bireyin kişiliğini şekillendirdiği bilinmektedir. *Leylâ vü Mecnûn* mesnevilerinin *merkezî kişisi* olan Kays, eserlerin sonuna değin bu isimle kalmamış Leylâ adlı bir kıza âşık olduktan sonra tedricen yeni bir kimliğe dönüşüp Mecnûn adını almıştır. Bu makalede ebeveyn tutumlarının Kays'ın Mecnûn'a dönüşümü üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Böylece Edirneli Şâhidî, Ali Şir Nevâyî ve Fuzûlî'nin mesnevilerinin *merkezi kişisi* olan Kays'ın Mecnûn'a dönüşüp *âşık* ve *deli* tipi olarak konumlandırılmasında Leylâ'nın yanı sıra ebeveyn tutumlarının da onun kişiliğine tesir eden rolü ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Edirneli Şâhidî, Ali Şir Nevâyî, Fuzûlî, Mesnevi, Ebeveyn Tutumları, Kays, Mecnûn.

CREATING A 'MADMAN': PARENTAL ATTITUDES AFFECTING MAJNUN'S PERSONALITY IN LAYLA AND MAJNUN MASNAVIS WRITTEN BY EDIRNELI SAHIDI, ALI SIR NEVAYI AND FUZULI

ABSTRACT

Among the love masnavis written in Turkish literature, *Layla and Majnun* masnavis have a very important place. The first masnavi telling the story of Layla and Majnun in the Anatolian field was written by Edirneli Sahidi in the 15th century under the detached title *Gülsen-i Ussak*. In the same century, another Layla and Majnun masnavi was written by Ali Sir Nevayi in the Chagatai field. In Azerbaijan, in the 16th century, Fuzuli created the most famous Layla and Majnun masnavi of Turkish literature.

In recent years, thanks to the opportunities provided by interdisciplinary research, it is known that studies in the field of Turkish literature have diversified and literary texts have been examined and analysed from new perspectives. The data revealed as a result of research in the field of psychology undoubtedly opens the door to original studies in the field of Turkish literature. Because the basic and common element of psychology and literature is the human being. Masnavis, on the other hand, are literary texts that meet the story needs of their period, and human is an indispensable element for the realisation of the story in the plot of masnavis.

It is known that parental attitudes shape the personality of the individual from infancy. Qays, the protagonist of *Layla and Majnun* masnavi, doesn't remain under this name until the end of the works. After falling in love with a girl named Layla, Qays gradually transforms into a new identity and takes the name Majnun. In this article, the effect of parental attitudes on the transformation of Qays into Majnun is

investigated. Thus, the role of Layla as well as parental attitudes in the transformation of Qays, the protagonist of the masnavis analysed, into Majnun and in the fact that Qays is referred to as a lover and mad type in the researches has been revealed.

Keywords: Edirneli Sahidi, Ali Sir Nevayi, Fuzuli, Masnavi, Parental Attitudes, Qays, Majnun.

GİRİŞ

Bireyin kişilik oluşumunda bireysel özellikleri yanında şüphesiz içine doğduğu ailenin de etkisi bulunmaktadır. Bilhassa bebeklik ve çocukluk çağlarında anne ve baba davranışlarının, bireyin benliğinin şekillenmesine önemli ölçüde katkı sağladığı bilinmektedir. Bunun yanında aile, toplumun yapı taşı oluşturulan içtimai bir müessesedir (Kaya, 1997: 193). Özellikle şark toplumlarında ailenin hayatın her alanına nüfuz ederek işlevsel bir kurum niteliği taşıdığı söylenebilir. Kaldı ki şarkta anne ve babanın çocukları üzerinde onlar birer yetiştirici dahi tasarruf sahibi oldukları bilinir.

Edebi eserler, modern insan yanında tarihin köhne sayfaları arasında kalan insanları ve hatta toplumları da günümüze aksettiren aynalardır ve onlar insanın kelimelerle yine insana anlatıldığı mümtaz kaynaklardır. Bu sebeptendir ki anne ve baba tutumlarının çocuklar üzerindeki etkilerini dolaylı olarak edebi eserlerden de müşahede edebilmek mümkündür. Çünkü insan edebi eserlerdeki kurgusal haliyle bile insanlık hallerini yansıtmaya bakımından ferdiyeti ve şahsiyetiyle edebiyatın tam merkezinde bulunmaktadır.

Peyami Safa ferdiyeti bir ata, şahsiyeti ise bu ata yön veren bir süvariye benzetir. Safa'nın teşbihine göre at, insanın tabiatını; süvari ise toplumu temsil etmektedir. Buradan anlaşıldığına göre şahsiyet ferdiyeti bünyesinde toplar. Yeni doğmuş bir bebek fert olmakla birlikte henüz şahsiyetini elde edemediğinden süvarisi üstünde olmayan bir at gibi seyisi vesilesiyle yani annesi yahut dadısı tarafından güdülmek durumundadır. Buna göre şahsiyet, sosyal bir kimlik olarak meydana çıkmaktadır. İnsanlar ferdiyetleriyle tabiata, şahsiyetleriyle de topluma aittirler. İçtimai hayattan beslenmemiş kişi bu sebeple şahsiyetsiz, ilkel ve hatta vahşi olarak addedilebilir (Safa, 1943: 17).

Şahsiyet, Clifford T. Morgan tarafından "*kişinin ve çevresindekilerle ilişkisinin özelliğini oluşturan uyum yolları, savunma mekanizmaları ve davranış şekilleri*" olarak tanımlanır (Morgan, 1986: 311). Dolayısıyla toplumun merkezinde yer alan ailenin bireyin şahsiyetinin oluşumundaki yeri de önemlidir. Çünkü insanların toplumdaki konumunu belirleyen, sosyal hayatını şekillendiren ve hayat tarzını düzenleyen şahsiyet özellikleri çocukluk ve ilk gençlik çağlarında meydana gelir. Bu dönem ise bireyin ailesiyle geçirdiği yılları içine alır (Yıldırım, 1997: 119).

Çalışmada Türk edebiyatının Anadolu, Çağatay ve Azerbaycan edebi sahalarının öne çıkan mesnevi müelliflerinden Edirneli Şâhidî (ö.1505), Ali Şîr Nevâyî (ö.1501) ve Fuzûlî'nin (ö.1556) kaleme aldıkları *Leylâ vü Mecnûn* mesnevilerinden hareket edilmiş ve söz konusu eserlerdeki anne-baba tutumlarının Mecnûn'un kişilik oluşumu üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Mesneviler bu bağlamda incelendiğinde müelliflerin Mecnûn üzerinden inşa ettikleri birey-birey ve birey-toplum çatışmaları vesilesiyle onun 'şahsiyet'inin şekillenmesine katkı sağladıklarını görmek mümkündür. Yine adı geçen müelliflerin mesnevilerini ailenin temeli olan anne ve babaların da içinde yaşadıkları topluma ait birçok sosyo-kültürel değerle donanmış halde okuyucunun karşısına çıkardıkları görülür. Telif ettikleri eserlerinde müelliflerin birey-birey ve birey-toplum ilişkisini işlerlerken bazen bireyin kendisinden bazen de toplumsal normlardan yola çıkarak eserlerindeki motifleri belirli çatışmalar temelinde oluşturdukları görülür. Modern metinlerde bireyselleşmenin etkisiyle bahse konu olan bu yol, sarmal bir döngü şeklinde karmaşık ve derin bir seviyede ilerlerken klasik metinlerde mezkûr yolun daha kestirme ve sığ bir temelde olduğu telif edilen eserler üzerinde yapılan incelemelerden müşahade edilebilir.

Birey ile içinde doğup büyüdüğü muhit arasında bireyin gelişimini etkileyen tabii bir ilişki söz konusudur. Bu ilişki bireyi kimi durumlarda müspet yönden etkilerken kimi durumlarda da menfi yönden etkileyebilir. Bireyin kendisi ile dünyayı algılama biçimine etki eden unsurlar arasında onun yakın çevresiyle kurduğu ilişki de önemli bir yer tutmaktadır (Sezer, 2010: 2). Kaldı ki bebeğin ve çocuğun ilk muhiti anne ve babasının yanı başıdır. Bu minvalde *Leylâ vü Mecnûn* mesnevilerinde de Kays'ın ilk muhitinin anne ve babasının yanı olması beklenen bir durumdur.

Bireyin küçük yaşlarda muhiti ile iletişime girme çabası onun doğuştan getirdiği birtakım refleksif davranışlarıyla gerçekleşir. İletişim kabiliyeti ise bireyin gelişmesine ve büyümesine bağlı olarak çevresel uyaranların tesiriyle çeşitlenerek gelişir. Her ne kadar kişisel, ailevi ve kültürel birtakım etmenler burada etkili olsa bile iletişim sürecinin temeli ailede atılır ve birey iletişim becerisini yine ailede kazanır. Aile muhitinde iletişim becerilerini iyi kazanmış bir bireyin toplumu ile bütünleşmesi daha kolaydır. Yani olumlu veya olumsuz model olarak ebeveynler, bireyin iletişim becerisi kazanmasında ve onun topluma kazandırılmasında oldukça etkilidirler (Arabacı, 2011: 1-2).

Edirneli Şâhidî, Ali Şîr Nevâyî ve Fuzûlî *Leylâ vü Mecnûn* mesnevilerinin olay halkalarında eserlerinin *merkezî kişisi* olan Kays'ın ferdiyetine, şahsiyetine ve toplumla ilişkisine dair pek çok motif inşa ederler. Müelliflerin tesis ettikleri motifler mesnevilerin olay halkalarına tesadüfen yerleştirilmiş değildirler.

Nitekim eserlerde Kays, birdenbire var olup 'Mecnûn' olma sürecine de yine birdenbire girmez. Çünkü müellifler Kays'ın doğumu, bebekliği, çocukluğu, gençliği ile onun bu süre içinde ferdiyetine ve şahsiyetine dair geçirdiği merhaleleri belli bir temel dâhilinde mesnevilerine yerleştirirler. Onların, tahkiyelerinin başından sonuna değin oluşturdukları omurga içerisinde ebeveyn tutumlarının da önemli bir rol oynadığı görülür.

1. Anne-Baba Tutumları

Aile muhiti, bireyin dünyaya gözlerini açtığı yerdir. Birey, hayata dair ilk deneyimlerini ailesinin yanında ve onun çevresinde kazanır. O, ileriki yaşlarında kendisi için gerekli olan becerileri de içinde bulunduğu aile ortamından tedarik eder ve mizacını oluşturan kişilik özelliklerini yine burada inşa eder. Böylece ailenin, çocuklarının hayatları üzerinde esaslı bir tesiri bulunur. Çocuğun ailesi ile kurduğu etkileşim, o henüz anne karnındayken başlamakta ve doğumu sonrasında da artarak devam etmektedir. Bu etkileşim sürecinde çocuk, kendisini anne ve babasıyla özdeşleştirir. Bu durum doğal olarak çocuğun gelişimine önemli derecede etki eder. Ebeveynler, kasıtlı olarak yahut istemeyerek çocuklarına karşı muhtelif tutumlar sergileyebilirler. Çocuğun kişilik gelişimi, anne ve babaların çocuklarına gösterdikleri bu çeşitli tutumlar doğrultusunda sosyal ve ahlaki cihetlerden müspet ya da menfi olarak etkilenir (Günay, 2022: 44-46). Bu etki bireyin ergenlik ve yetişkinlik dönemini de kapsar. Zira ergenlik döneminde ergenlerin riskli birtakım davranışlara yönelmesinde anne ve baba tutumlarının etkili olduğu bilinmektedir. Bu durum ise hem bireylerin hem de ailelerin hayat kalitelerini etkilemektedir (Bulut Ateş ve Akbaş, 2012: 339).

Anne ve baba tutumlarını *otoriter anne-baba tutumu*, *aşırı koruyucu anne-baba tutumu*, *izin verici anne-baba tutumu*, *tutarsız anne-baba tutumu*, *mükemmeliyetçi anne-baba tutumu*, *reddedici anne-baba tutumu* ve *demokratik anne-baba tutumu* olarak yedi başlık altında toplamak mümkündür (Günay, 2022: IV-V):

1.1. Otoriter Anne-Baba Tutumu

Otoriter ebeveyn tutumu, çocuğun mutlak surette kontrol altında tutulduğu ve ondan karşı çıkmadan konulan kurallara eksiksiz bir biçimde uymasının beklendiği tutumdur. Bu tutumla yetiştirilen çocuk, anne ve babası tarafından baskılanır ve kurallara uymadığı takdirde de orantısız bir şekilde cezalandırılır. Söz konusu baskı ve ceza altında yetişen çocuğun ise bir müddet sonra anne ve babasının bütün isteklerine boyun eğdiği görülür. Ailevi ilişkilerin hayli gergin olduğu *otoriter anne-baba tutumunda* çocuğun düşünce ve duyguları ebeveynlerince önemsenmediğinden çocuk yapmak istediği

işlerde yanlış yapma endişesi ile bunun neticesinde oluşan cezalandırılma korkusu sebebiyle çekimsiz davranışlar sergiler. Bu sert tutum altında yetişen çocuk; mutsuz, bunalımlı ya da korkak bir birey olarak yetişir ve diğer insanlarla olan ilişkisinde de sıkıntılar yaşar. Kendine güvenemez, aşağılık duygusu hisseder, içine kapanır; kinci, saldırgan veya isyankâr olur. Bu katı tutum çocuğu suça da sevk edebilir: Çocuk evden, okuldan kaçabilir. *Otoriter ebeveyn tutumu* ile yetiştirilen çocuk kibar ve dürüst olabilse de olaylar karşısında aşırı derecede duyarlı bir yapıya sahiptir ve basitçe başkalarının tesirinde kalabilir. Bu tür aile muhitinde yetişen çocuklarda kayda değer ölçüde nörotik sorunlar ve iç çatışmalar görülebilmektedir (Kaya, 2022: 199-200).

1.2. Aşırı Koruyucu Anne-Baba Tutumu

Yaygın ebeveyn tutumlarından bir tanesi olan *aşırı koruyucu anne-baba tutumu* çocuğuna aşırı bağlı anne ve babanın onu haddinden fazla koruyup kontrol altında tutmak istemesi neticesinde ortaya çıkan bir tutumdur. Bu tutumda çocuğun tüm istekleri anne ve babası tarafından yerine getirilir. Böylece duygusal yönü gelişmeyen çocuk, kendine güveni olmayan bağımlı bir birey haline gelir; sosyalleşemez ve bencil bir kişilik örneği gösterir (Kaya, 2022: 199).

Aşırı koruyucu tutum genel olarak uzun müddet çocuk özlemi çeken, ilk çocuklarını kaybeden ve tek çocuğa sahip olan anne ve babalarda görülür. Bu tutum altında yetişen çocuklarda görülen davranışlardan bir tanesi de başka kimselere aşırı derecede bağımlı hale gelerek duygusal açıdan boşluklar yaşamalarıdır. Bu tür bireyler başkaları tarafından korunma ihtiyacı hissederler ve özellikle de eşleri tarafından hayatları boyunca korunmayı beklerler. Yine bu tutum altında yetişen çocuklar ileri yaşlarında kendilerini huzursuz ve güvensiz hissederler. Aile dışı ilişkilerinde çeşitli sıkıntılar yaşarlar (Günay, 2022: 48).

1.3. İzin Verici Anne-Baba Tutumu

İzin verici ebeveyn tutumunda çocuğun oldukça özgür olduğu ve herhangi bir kontrole ve denetime tabi tutulmadığı görülür (Aydoğdu ve Dilekmen, 2016: 572). Çocuğun bütün hal ve hareketleri ebeveyn tarafından hoşgörüle karşılık bulur. Buna rağmen çocuk ve ebeveyn arasında güçlü bir bağ yoktur. Çünkü bu tutuma sahip olan anne-babanın çocuğuna karşı davranışları değişkenlik gösterir. Öyle ki onlar, çocuklarıyla bazen ilgilenirlerken bazen de ilgisiz davranabilirler. Bu durum çocukta kavram kargaşasına yol açar ve çocuk örneğin ne zaman yemek yemesi gerektiği ile ne zaman uyuması gerektiğini dahi bilemez duruma gelir. Böylece canının her istediğini yapan bir kişilik

özelliği gösterir. Bunun neticesinde çevresi ile uyumsuzluk yaşar. Cemiyet hayatında kendi istediklerini rahat bir şekilde yapamadığı için de sosyal anlamda birtakım sorunlarla yüzleşmek durumunda kalır ve hayal kırıklığına uğrar. Yine bu tutum altında yetiştirilen çocuklarda odaklanma problemi ve başarısızlık görülür. Çocuğun tüm isteklerini özgürce gerçekleştirmesine müsaade eden izin verici tutum sahibi anne-babalar, çocuklarının başarısız olduğunu gördükleri zaman bu başarısızlığın nedenini anlamlandıramazlar. Çünkü çocuklarının başarılı olması için onların her isteklerinin kayıtsız şartsız yerine getirilmesi gerektiğine inanırlar. Beri taraftan bireysel ve toplumsal olarak başarısız olan çocukta ise tatminsizlik duygusu hasıl olur ve psikolojik sorunlar yaşadığı görülür. Bu durumda çocuk kötü alışkanlıklar dahi edinebilir. Böylece çocuk ve ebeveyni arasındaki ilişkilerde bozulmalar meydana gelir. Çünkü ebeveyn, başarısızlıkları ve kötü alışkanlıkları nedeniyle çocuğu suçlamaya ve bir müddet sonra da onu kısıtlamaya başlar. Bu sebepten *izin verici anne-baba tutumunun* bireysel, toplumsal ve ahlaki açıdan çocuk üzerinde olumsuz neticeler doğurduğunu söylemek mümkündür (Günay, 2022: 48-49).

1.4. Tutarsız Anne-Baba Tutumu

Tutarsız ebeveyn tutumuna sahip olan anne-babanın çocuk yetiştirme konusunda sabit bir tutum içinde olmadığı görülür. Bu durum çocukta şaşkınlığa sebebiyet verir ve çocuğun kişilik gelişimi ile eğitimi olumsuz etkilenir. Bu tutum altında yetiştirilen çocuk davranışlarından hangisinin ebeveyni tarafından onaylanıp onaylanmayacağını bilmediği için tereddüt yaşar. Bu ikircikli hal ise çocuğun içinde yaşadığı sosyal muhite ya zorla uyum sağlamasına ya da hiç uyum sağlayamamasına neden olur. Böylece çocuk ilerleyen yaşlarında ailesine karşı kendisini kapatır ve içerisinde yaşadığı muhitinden de olabildiğince uzak durur. Sonuç olarak *tutarsız anne-baba tutumunun* çocuğu sadece kendi bildiğini yapan dik kafalı bir birey haline getirdiği (Günay, 2022: 48-49) ve çocukta kuruntu, korku ve sürekli ilgiyi üstüne çekmek isteme gibi sorunları peyda ettirdiği söylenebilir (Tamer Derman ve Başal, 2013: 121).

1.5. Mükemmeliyetçi Anne-Baba Tutumu

Bu ebeveyn tutumunda anne ve babaların çocuklarına yönelik büyük bir beklenti içinde olduğu ve her konuda onlardan başarılı olmalarını istedikleri görülür. Mükemmeliyetçi ebeveyn, çocuğundan ya kendisinin elde etmiş olduğu ekonomik seviye ve statüyü yakalamasını ister ya da kendisinin erişemediği eğitim ve statüyle alakalı tüm hedeflerine çocuğunun ulaşmasını bekler. Bu ebeveyn tutumu altında yetiştirilen çocuk daima başkaları ile

kiyaslandığından onun hayatına annesi ve babası tarafından sürekli müdahale edilir ve arzuları, beklentileri yine ailesi tarafından görmezden gelinir. Öyle ki kiminle arkadaşlık kuracağına bile ebeveyni karar verir. Burada önemli olan anne ve babanın tüm isteklerinin çocuk tarafından tam anlamıyla karşılanmasıdır (Günay, 2022: 50-51). Bu sebepten çocuk ebeveyninin istediği seviyeye erişemezse veya onların isteklerini yerine getiremezse ailesinin baskısı altında ezilir ve aşağılık kompleksine kapılır (Gökkaya, 2016: 36).

1.6. Reddedici Anne-Baba Tutumu

Reddedici anne-baba tutumu istenmeyen, evlilik dışı ya da zamansız gebelik gibi sebeplerle çocuğun ebeveyni tarafından kabul edilmediği ya da ötelendiği bir tutumdur. Bu tutum altında yetişen çocukta öfkeli olma durumu ve hırçın davranışlar sergileme gibi olumsuz birtakım tavırlar görülür. Yine bu tutuma maruz kalan çocuk özellikle kendinden küçüklere ve gücünü hissettirebildiği zayıf kişilere düşmanca tavır takınır; yardımlaşmaktan hoşlanmayarak hasis kişilik özellikleri gösterir (Günay, 2022: 51).

1.7. Demokratik Anne-Baba Tutumu

Demokratik ebeveyn tutumunda çocuklar ebeveynleri tarafından gelişen bireyler olarak görülür ve bunun sonucunda da aileleri onlarla sağlıklı bir iletişim kurar. Demokratik anne-baba, kontrol edebilme şartı ile çocuğunun hür bir iradeyle, fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamasına, onun kendi başına bir şeyler yapmasına ve eleştirel düşünmesine destek olur (Ulusoy, 2023: 53). Bu tür ailelerde gergin bir ortam yoktur. Çocuk da en az anne ve babası kadar ailesinin değerli bir üyesidir. İlişkiler ılımlı ve sıcaktır. Hoşgörü atmosferi olmakla birlikte ailede belli başlı kurallar da vardır. Ancak bu kurallar katı değildir ve ebeveyn ile çocuklar tarafından gönüllü bir şekilde kabul edilmiştir. Nitekim kurallar cezalandırma amacı taşımaz ve belirlenen kurullarla çocuğun sorumluluk bilinci kazanması hedeflenir (Kaya, 2022: 198). Bu tutum altında yetiştirilen çocuğun ailesinden gördüğü muamelenin sonucu olarak da sorumluluk almaktan kaçınmayan, kararlarını kendi başına alabilen, özgüvenli ve iletişim kanalları açık bir birey haline geldiği görülür (Ulusoy, 2023: 53).

2. Olay Örgülerindeki Görünümlerinden Hareketle Anne ve Babasının Kays'a Yönelik Tutumları

Edirneli Şâhidî, Ali Şîr Nevâyî ve Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevilerinde *merkezi kişi* olan Kays'ın kişiliğinin tezahürüne etki eden ve onun 'Mecnûn'

olarak anılmasına zemin hazırlayan anne ve baba tutumlarının aksettiği olayları şu şekilde sıralamak mümkündür:

2.1. Kays'ın Doğumu, Bebekliği ve Çocukluğu

Her üç mesnevide de Kays beklenen bir çocuktur. Babası Arap kabilelerinden biri olan Âmirîlerin beyidir ve oldukça zengindir. Ancak malını mülkünü bırakacağı, soyunu devam ettireceği bir erkek evlada sahip değildir. Oğlunun olması için çokça dua eden bu beyin duası günün birinde kabul olur ve bir erkek evlada kavuşur. Kays adının verildiği bu çocuğa doğumundan itibaren ebeveynlerinin 'otoriter', 'aşırı koruyucu' ve 'mükemmeliyetçi' bir tutumla yaklaştıkları görülür.

Her üç mesnevide de oğlu olan bu bey mutluluğunu çevresi ile paylaşmak için bir ziyafet tertip eder ve halkına hazinelerinden türlü ihsanlarda bulunur. Kays'ın babası Edirneli Şâhidî'nin mesnevisinde ziyafet sırasında 'müneccim'lere oğlunun falına baktırır. Buna mukabil Fuzûlî'nin mesnevisinde de 'ehl-i hal' Kays'ın geleceği hakkında bir öngöründe bulunur. Şüphesiz bu beyin müneccimlerle hal ehlinden, oğlunun geleceğine dair bir tahmin ve öngöründe bulunmalarını istemesi tesadüfi değildir. Zira o, sıradan bir kimse değildir; zengindir ve beydir. Belli ki uzun süredir beklediği oğlunun kendine yaraşır bir 'beyzade' olması için onun gelecekteki yaşamı hakkında birtakım bilgilere sahip olabilmeyi istemektedir. Çünkü ancak bu şekilde biricik oğlunun başına gelebilecek türlü belaları defedeceğini ummaktadır. Dolayısıyla Kays'ın babasının, oğlunun gelecek günleri için kaygı duyması ile onun geleceğini şekillendirebilmeyi istemesinin temelinde bir babanın uzun süredir özlemle beklediği çocuğuna karşı 'aşırı koruyucu' ve 'mükemmeliyetçi' bir tutum içinde bulunması yatmaktadır. Beri taraftan Ali Şir Nevâyî'nin mesnevisinde Kays'ın babasının, oğlunun geleceği hakkında bilgi almak için herhangi birilerine müracaatı söz konusu değildir.

İncelenen *Leylâ vü Mecnûn* mesnevilerinin her üçünde de Kays'ın bakımı ile yalnız annesi değil dadısı/dadıları da ilgilenir. Edirneli Şâhidî'nin eserinde Kays, mutlu bir bebektir. Şeker ve sütle beslenerek annesi ve dadısı tarafından özenle büyütülür. O; güzelliği, zekâsı ve beliğ bir lisanla konuşması ile dillere destan olur. Ali Şir Nevâyî ve Fuzûlî'nin mesnevilerinde de Kays; akli, ilmi ve bünyesinde topladığı daha pek çok olumlu vasıflarıyla cümle ahalinin göz bebeği mesabesine yükselir. Ne var ki mezkûr müelliflerin eserlerinde Kays, Edirneli Şâhidî'nin eserindeki duygusal durumunun aksine doğumundan itibaren huzursuz bir bebektir. Nitekim Ali Şir Nevâyî'nin eserinde beşiğinde durmaksızın ağlayan ve içtiği sütü dahi kan olarak kusan Kays, Fuzûlî'nin eserinde daha da ileriye giderek elleriyle azalarına zarar veren bir bebeğe dönüşür. Her ne kadar Kays, bebekliğinde birbirinden farklı

davranışlar sergilese de büyüdüğünde her üç mesnevide de geçirmiş olduğu ruhi ve fiziki değişimle birlikte kendisinden Mecnûn olarak bahsettirir. Hikâyelerin ilk kırılma anı olan Leylâ ile Mecnûn'un aşkların duyulmasından itibaren Kays'ın çılığına dönüp yeni bir kimliğe evrileceği zaten her üç müellifin de fikri zemininde mevcut olan bir durumdur. Ancak müelliflerin tip inşasında Kays'a farklı yaklaşımları ile onun olaylar karşısındaki davranışlarına dair birbirlerinden farklı tasarruflarda bulunmalarının nedeni hikâyenin bidayetinden itibaren ebeveyn tutumlarının kahramanın mizacı üzerindeki tesiri ile açıklanabilir. Nitekim psikoloji alanında son yıllarda ebeveyn ve bebek/çocuk ilişkisine yönelik önemli çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Mizaç yani ruhsal durumu aksettiren birtakım kişilik özelliklerinin doğuştan geldiği fakat bu özelliklerin ortam tarafından da şekillendirildiği bilinmektedir. Hayatının henüz ilk haftalarında belirli bir faaliyet düzeyi içerisinde bulunan bebeklerin etraflarında meydana gelen değişimlere birbirlerinden farklı bireysel tepkiler gösterebildikleri görülür. Örneğin birinin fazla ağladığı bir duruma diğeri daha az ağlayabilir (Atkinson vd. 2008: 91).

Müelliflerin, eserlerinin *merkezi kişisi* olan Mecnûn'u bir *tip* olarak oluştururken onu geleneğin kendilerine sunmuş olduğu salt *âşık tipi* ya da *deli tipi* olarak dar kalıplar çerçevesinde inşa etmedikleri görülür. Böyle olsaydı Kays, ailesi tarafından her türlü imkânla donatıldığı için Ali Şîr Nevâyî ve Fuzûlî'nin mesnevilerinde de Edirneli Şâhidî'nin mesnevisinde olduğu gibi mutlu bir bebek olurdu ve böylece belki de *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinin yüzyıllar içinde farklı müelliflerce yeniden kaleme alınmasına gerek duyulmazdı. Dolayısıyla Ali Şîr Nevâyî ve Fuzûlî'nin mesnevilerinin aksine Edirneli Şâhidî'nin mesnevisinde Kays'ın mutlu bir bebeklik dönemi geçirmesi, ebeveyn tutumlarının kişi inşası yönünden mezkûr müelliflerin kalemine önemli ölçüde tesir ettiğinin göstergesidir. Çünkü bireyler bebeklik dönemlerinde farklı mizaç özellikleri gösterebilirler de aynı ebeveyn tutumu altında yetiştirildiklerinde birtakım ortak kişilik özellikleri gösterirler. Nitekim Kays, mezkûr eserlerin hiçbirinde birdenbire ortaya çıkan ve ailesinden beri olan müstakil bir kahraman değildir. Öyle ki müellifler tahkiyeye önce onun babasının ve ailesinin durumunu anlatarak başlarlar ve okuyucuyu Kays'ın doğumu ile bebeklik dönemine hazırlarlar. Böylece onun mizacının başlangıçta farklı olsa bile anne ve babasının tutumuyla muvafık bir düzlemde seyredeceği bilgisini beyit aralarına serperler ve bu temelde onu nihai olarak 'âşık' ve 'deli' tipine evirirler.

2.2. Kays'ın Gençliği yahut Kays'tan Mecnûn Çıkarılması

Mesnevilerin yapısı gereği ihtiva ettikleri tahkiyelerde olağanüstü birtakım hadiselerin bulunması doğaldır. Ancak Kays'ın namıdiğer Mecnûn'un hadiseler karşısındaki tavırları ile onun tavırlarının bir sonucu olarak insanların onun kişiliği hakkında ittifak ettikleri görüşleri düşünüldüğünde eserlerin kompozisyonlarındaki neden sonuç ağı ortaya çıkmaktadır.

İncelenen her üç mesnevîde de Kays'ın adının Mecnûn'a çıkarılmasının temelinde onun Leylâ'dan ayrı düştükten sonraki davranışlarının halk nezdinde delice bulunuşu yatmaktadır. Ancak mesnevîlerin kurgusal yapılarında Kays'ın adının Mecnûn'a çıkarılması Edirneli Şâhidî'nin mesnevisinde onun çölleri vatan edinmesinden sonrasına; Ali Şir Nevâyî ve Fuzûlî'nin mesnevîlerinde ise öncesine rastlamaktadır. Şöyle ki Kays, Edirneli Şâhidî'nin mesnevisinde aşklarının duyulmasının ardından Leylâ'nın okuldan alınması üzerine onu mektepte göremeyince adeta çılgına döner. İçten içe bir hüznü boğulur ve derûnündeki aşk yarası gittikçe derinleştiğinden bir müddet sonra kendini çöllerde bulur. Çöl günlerinde Kays'ın aklı başından gider, hayâ duygusunu yitirir; uyku nedir bilmez, hiç dinlenmez. Gömleğini yırtar ve başına topraklar savurur. Bazen inleyerek şarkı söyler, bazen cezbeye gelerek raks eder. Hayvanlarla dost olur, onlarla gezinir. Ağlamayı ve ah çekmeyi mutad edinir. Tüm bu davranışları sebebiyle de o, artık Mecnûn diye anılır.

Ali Şir Nevâyî'nin mesnevisinde Kays, Leylâ'ya âşık olduktan sonra sınıfça gittikleri mesire yerinde ona aşkını itiraf eder ve bunun sonucunda bulunduğu yerden evine dönmeye takat getiremeyerek toprağa yığılı halde kalır. Anne ve babası oğullarının bayıldığını ve tuhaf bir ruh hali içinde olduğunu haber alınca derhal onun yanına giderler ve kendinden geçmiş bir halde buldukları Kays'a evinden dışarı çıkmasını yasaklarlar. Fakat bu nafil bir tedbirdir. Çünkü Kays, her defasında gün geceye erince evden çıkma yasağını çiğner ve Leylâ'yı görmeye gider. O, aşkının derecesi arttığından artık kendisine verilen nasihatleri idrak edemez hâldedir. Halk, Kays'taki bu söz dinlemeziğinin nedenini ona musallat olan bir perinin varlığıyla açıklar. Onun adının Mecnûn'a çıkarılması herkeste hayret uyandıran bu tuhaf davranışlarının artması sebebiyledir.

Fuzûlî'nin eserinde ise Kays, aşklarının aşikâr olması üzerine Leylâ'nın okuldan alınmasıyla birlikte bir nice gün mektepte inleyerek gezer. Aşkından adeta sarhoş olur ve feleğe türlü sitemlerde bulunur. Bir müddet sonra da toplumdaki herkes davranışlarından dolayı onu aşkın esir aldığına kanaat getirince Kays'tan artık Mecnûn diye bahseder olur. İslâm dairesinde 'feleğe sitem' normal bir kişiden beklenen olağan bir durum değildir. Öyle ki feleğe sitem edenler gayr-i Müslim değillerse bile ancak mecnûn olsalar gerektir.

Dönemin şartları düşünülduğünde mesnevilerde Leylâ'nın kadın olmasına rağmen aşkı uğruna daha fazla çabaladığı ve yine onun “aşkı uğruna çılgınca şeyler yapabilecek potansiyelinin bulunduğu” (Gökcan Türkdoğan, 2011: 121) bölümler dahi görülür. Nitekim Edirneli Şâhidî'nin mesnevisinde Leylâ'nın Zeyd aracılığıyla Mecnûn'a hediyeler göndererek ona buluşma talebinde bulunması, Ali Şîr Nevâyî'nin mesnevisinde düğün gecelerinde İbn-i Selâm'ın hastalanması üzerine oradan kaçarak Mecnûn'a doğru yol alması ve Fuzûlî'nin mesnevisinde ise bindiği devenin kendisini Mecnûn'a ulaştırması üzerine ona vuslat teklifinde bulunması onun Mecnûn'a ulaşmak için gösterdiği üstün gayretlerine örnek gösterilebilir. Ancak Kays, mecnûn olmakla yetinmiş ve çözümünü kendini çöllere/dağlara atmakta bulmuştur. Kudretli bir bey oğlunun bu şekilde davranması elbette doğal değildir. Her şeyi göze alarak mücadele etmesi ve güçlü durması beklenirken onun inzivaya çekilerek ıstırabını derinleştirmeyi tercih etmesinde anne ve babasının ona karşı takındıkları tutumun kişiliğine yansıyan tezahürü olmalıdır. Çünkü Kays ebeveynlerinin bilhassa da *koruyucu* tutumunun bir sonucu olarak pasif bir kişilik özelliği geliştirmiş, yaşamında benliğinin farkına vardığı ve rüştünü ispat edebileceği ilk durumda baştan yenilmiştir.

Kays'ın Leylâ'nın aşkıyla mesken değiştirmesinin ardından her üç mesnevide de ebeveynleri çeşitli ümitlerle yetiştirdikleri evlatlarını düşmüş olduğu çöl çukurundan kurtarmak için ellerinden geleni yaparlar. Öyle ki Edirneli Şâhidî'nin mesnevisinde babası, Mecnûn'u evine dönmeye ikna etmek için çölde ziyaret eder. Mecnûn babasını görünce utanır ve başını onun ayaklarına düşürür. Babası ise ilkin yüzünü oğlunun yüzüne sürer, daha sonra da onun çehresindeki toprak ve tozları temizlemeye koyulur. Ardından oğlu ile konuşmaya başlayan ihtiyar Mecnûn'a aklını böylesine yitirmesine sebep olan olayın ne olduğunu sorar ve öğüt vermeye başlar. Her müşkül durum için bir çıkış yolunun muhakkak bulunduğunu hatırlatan ihtiyar Mecnûn'a iyileşmesi için elinden ne geliyorsa yapacağına dair söz verir. Mecnûn da babasının iyi niyeti üzerine ondan kendisini Leylâ ile kavuşturmasını ister. Böylece baba ile oğul anlaşmaya varırlar. Babasının giydirdiği renkli elbiselerle ve başına sardığı imame ile evine dönen Mecnûn annesinin yaptığı yemeklerden ancak birkaç lokma yer. Bu arada annesi de oğluna müşfik bir tavırla nasihat eder ve Leylâ'yı ona almak için tüm gayretiyle çabalayacağını tıpkı eşi gibi yineler. Duydukları karşısında içi umutla dolan Mecnûn bir süre evinde kalarak istirahat eder.

Fuzûlî'nin eserinde de Mecnûn'un babası, oğlunun çölleri mesken edinmesi üzerine ona Edirneli Şâhidî'nin eserindeki babanın tutumuna benzer bir biçimde muamele eder. Nitekim Mecnûn çöle düşünce onu bulmak için çöllere

ve vadilere revan olur. Nihayet o, oğlunu yılan ve karıncalarla konuşurken bulur. Mecnûn'u bu şekilde içler acısı bir vaziyette görünce içi burkulan ihtiyar az sonra yakasını parçalar. Ardından Mecnûn'a dileğini gerçekleştirmek için her hususta tüm imkânlarıyla seferber olacağını bildirir. Ancak Mecnûn babasına onu tanımadığını, ettiği nasihatlerin faydasız olduğunu ve kendisiyle sadece Leylâ hakkında konuşulabileceğini söyler. Bunun üzerine ihtiyar, oğlunu çölden kurtarmanın tek yolunun ona yalan söylemekten geçtiğine hükmeder ve evlerinde Leylâ'nın onu beklemekte olduğu yalanını söyler. Mecnûn işittiği kelam üzerine evine dönmeye razı olur. Eve geldiklerinde annesi ona damarlarında hükümdar kanı olduğunu hatırlatarak edep ve kahramanlık mirası üzerinde yücelmesi gerektiğini bildirir. Annesine göre Mecnûn'un sevdalanması gayet tabiidir. Kaldı ki kabilelerinde de binlerce güzel kız vardır. Mecnûn hangi kızı seçerse ailesi onu gelin olarak alacaktır. Mecnûn, annesinden işittiği nasihatler üzerine davranışlarının yanlış olduğunu, suçları sebebiyle yüzünün kapkara kesildiğini ve gittiği yolun yol olmadığını ancak aklına galip gelen aşkıdan ötürü Leylâ'dan da vazgeçemediğini haykırır.

Ali Şir Nevâyî'nin eserinde de Kays Leylâ'nın aşkıyla perişan olur ve kendini Necd Dağı'na vurur. Oğullarının içine düştüğü talihsiz durumu haber alan anne ve babası ise bu olay üzerine soluğu Necd Dağı'nda alırlar. Ürkek bir halde buldukları oğullarını alnından öperler. Kays karşısında anne ve babasını görünce içinde bulunduğu vaziyet sebebiyle çok utanır ve onların yüzüne bakamaz olur. Kays'ın anne ve babası oğullarını utandırmamak için ona öğüt vermezler. Halini anlayışla karşılırlar. Ancak eve geldiklerinde durum değişir. Kays'ın evden dışarı çıkmasına izin vermezler. Ne var ki Kays, her fırsatta kendisine konulan yasağı çiğner ve akli başından gitmiş bir halde Leylâ'yı aramaya koyulur.

Her üç eserde de okuyucu, statü yönünden yüksek mevkide bir bey oğlu olan Kays'ın okulda görüp âşık olduğu bir kız için onu bir daha göremeyeceği endişesine kapılıp birdenbire şuurunu yitirmesini, kendini çöllerin/dağların bağrına atmasını, vahşi hayvanatın dostu olmasını ve nihayet adının delirmiş, cinlenmiş mânâlarına gelen Mecnûn'a kadar çıkmasını anlamlı bulmayabilir. Burada şu ayrıntı önemlidir: Türk dil ve kültür hazinesinin bilge müelliflerinin ehl-i ilim ile ehl-i irfan oldukları ve her birinin yüksek düzeyde eğitim aldıkları bilinmektedir. Edirneli Şâhidî, Fatih Sultan Mehmed Han'ın oğlu Cem Sultan'ın sır kâtibi ve başdanışmanıdır. O, "Ekser-i fende mütefennindir" (Canım, 2000: 319). Ali Şir Nevâyî, Timurlu Devleti hükümdarlarından Hüseyin Baykara ile birlikte yetişmiş önemli bir ilim ve devlet adamıdır. Döneminde birçok eser telif eden Ali Şir Nevâyî, ilim cihetinden de dünyaya nam salmıştır (Kocatürk, 1964: 68-69). Fuzûlî de selefleri gibi döneminin

önemli ilim adamlarındandır. Onun poetik bir fikir olarak 'ilimsiz şiiri esası olmayan duvar'a benzetmesi oldukça önemlidir. Bu fikir Fuzûlî'yi yaşadığı dönemin ilimlerini öğrenmeye teşvik etmiş olmalıdır. Zira o, kültür ve bilgi birikimi üst düzey bir müelliftir. Öyle ki döneminde 'Mevlânâ Fuzûlî', 'Molla Fuzûlî' gibi isimlerle de anılmıştır (Fazlıoğlu, 2016: 6; Kurnaz, 2011: 112; Kabaklı, 1968: 300).

Edirneli Şâhidî, Ali Şîr Nevâyî ve Fuzûlî'nin almış olduğu ilimler sayesinde insan ilişkilerine dönük bilgi birikimi ve tecrübelerinin kayda değer seviyelerde olduğu muhakkaktır. Bu nedenle her üç mesnevîde de Kays ile Leylâ'nın aşkı anlatılmadan önce Kays'ın içine düşeceği olumsuz durumlar müelliflerce çizilen anne ve baba portreleri yoluyla satır aralarında izah edilmeye çalışılmıştır. Görünen o ki Kays'ın Mecnûn'a dönüşmesinin temelinde Leylâ'ya duyduğu aşkla birlikte anne ve babasının kendisine karşı takındıkları tutumlarının da payı vardır.

Her üç mesnevîde de takındıkları *aşırı koruyucu* ebeveyn tutumlarının bir tezahürü olarak anne ve babaların oğullarını o Kays'ken de Mecnûn'ken de kontrol altında tutmak istedikleri görülür. Edirneli Şâhidî ile Fuzûlî'nin mesnevîlerinde babası Kays'a isteklerini yerine getireceğini ve onu Leylâ ile kavuşturacağını söyler. Bu söylemin altında Kays'ı yüreklendirmek ve onun harekete geçmesini sağlamak fikri yoktur. *Aşırı koruyucu anne-baba tutumunda* ebeveynler çocuklarının isteklerini en başından beri yerine getirildiklerinden evlatlarını duygusal yönü gelişemeyen ve kendine güvenemeyen bireyler haline getirirler. İncelenen mesnevîlerde Kays'ın âşık olma sürecine bakıldığında onun duygusal yönünün gelişmediği ve kendi kendini yönetemediği görülür. Ali Şîr Nevâyî'nin mesnevîsinde Kays'ın anne ve babası *aşırı koruyucu* tutumlarında daha da ileri giderek onu eve hapsederler. Burada bir husus daha göze çarpar. Ali Şîr Nevâyî'nin mesnevîsinde anne ve babası oğullarını Necd'de bulduklarında Mecnûn içinde bulunduğu vaziyetten utanır ve anne babasının yüzüne bakamaz olur. Bu davranışın benzerine Edirneli Şâhidî'nin eserinde de tesadüf edilir. Şüphesiz utanma duygusu akli başından gitmiş ve kendini çöle/dağa atmış bir kimseden beklenebilecek bir davranış değildir. Buradan anne ve baba tutumlarının çocuklar üzerindeki etkisini görebilmek mümkündür. Öyle ki Kays'ın, ebeveyninin gözlerine bakamamasının nedeni onlara layık bir evlat olamadığını düşündüğünden kaynaklanmış olmalıdır. Zira o, mükemmeliyetçi ebeveyninin kendisinden umduğu gibi bir 'beyzade' olamamanın mahcubiyeti içindedir.

Çocuklar üzerindeki neticeleri itibarıyla *mükemmeliyetçi, aşırı koruyucu ve otoriter* ebeveyn tutumlarının ortak yönleri de bulunmaktadır. *Mükemmeliyetçi* tutumda da çocuğun hayatına müdahale söz konusudur ve ailesi tarafından

onun arzuları ve beklentileri önemsenmemektedir. Böylelikle onun kiminle arkadaşlık yapıp kiminle sevgili olacağına dahi ailesi karar verir. Sonuç olarak da birey ailesinin baskısı altında ezilir ve aşağılık kompleksine kapılır. Mecnûn'un, Ali Şîr Nevâyî'nin mesnevisinde hapsedilmesinin temelinde şu üç husus açığa çıkmaktadır: Birincisi ebeveyninin Kays'ı korumak istemesi; ikincisi anne-babasının onu cezalandırmak istemesi; üçüncüsü ise Kays'ın kendi başına, hür iradesiyle sevgili edinmesine anne ve babasının tahammül edememesidir. Bu tutumların sonucu olarak da Kays daha fazla aşağılık kompleksine kapılır ve hem Leylâ'ya olan aşkıdan hem de ailesine rüşütünü ispatlama sevdasından evden kaçmak zorunda kalır.

İncelenen mesnevilerde anne-baba tutumları açısından Leylâ'nın Mecnûn'a istenmesi ve Mecnûn'un derdine çare bulabilmek maksadıyla onun babası tarafından Kâbe'ye götürülmesi hadiseleri de önem arz etmektedir. Edirneli Şâhidi ve Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevilerinde Mecnûn'un ailesinin, oğullarına Leylâ'yı istedikleri görülür. Her iki eserde de ebeveynleri derdine derman bulma noktasında Mecnûn'a söz verdikleri için kabile ahaliyle birlikte Leylâ'yı oğullarına istemeye giderler. Bu noktada Mecnûn'un anne ve babasının *otoriter* ve *mükemmeliyetçi* tutumlarından kısmen de olsa vazgeçtikleri görülür. Ancak bu durum onların *demokratik ebeveyn tutumuna* sahip olduklarını da göstermez. Çünkü anne ve babasının tek gayesi Mecnûn'un iyileşip eski haline dönmesidir. Onlar bu noktada Leylâ'yı oğullarının iyileşmesine sebep olacak kişi olarak görürler. Bu durum Mecnûn'un anne ve babasının hâlâ *aşırı koruyucu* tutum tesirinde olduklarının bir göstergesidir. Ne var ki Leylâ'nın ailesi, aklının başından gitmiş olması sebebiyle Mecnûn'a Leylâ'yı veremeyeceklerini söylerler. Bunun üzerine Mecnûn, babası tarafından şifa bulması ümidiyle Kâbe'ye götürülür. Kâbe'ye vardıklarında Mecnûn'un babasının orada da *otoriter* ve *aşırı koruyucu* ebeveyn tutumlarının bir tezahürü olarak oğluna duasında neleri Allah'tan istemesi gerektiğini tembihlediği görülür. Ancak bu sayede oğlunu Kâbe'de de kontrol altında bulunduracağını düşleyen ihtiyar, Mecnûn'un çocuk olmadığını unutmuş gibidir. Nitekim babasının tüm engellemelerine rağmen Mecnûn çocukluğundan itibaren maruz kaldığı *otoriter* ve *aşırı koruyucu* ebeveyn tutumlarının etkisiyle isyankâr ve bencil bir kişiliğe dönüşmüştür. Bu sebeple babasının isteğine boyun eğmez ve Kâbe'de onun tembihlediğinin aksine aşk derdinin daha da artması yönünde içinden geldiği gibi dua eder. Ali Şîr Nevâyî'nin mesnevisinde ise Leylâ'nın Mecnûn'a istenme hadisesine rastlanılmamasına rağmen Mecnûn'un babasının iyi olur umuduyla oğlunu Kâbe'ye götürdüğü görülür. Burada babasının Mecnûn'a nasıl dua etmesi gerektiğini dikte etmesi söz konusu değildir. Ancak o, yine de oğlundan aşk derdinden kurtularak akıllanması için dua etmesini umar. Ne var ki Mecnûn,

Ali Şîr Nevâyî'nin mesnevisinde de kendisinden beklenilenin aksine gönlünün daha çok aşkla dolması ve aklının daha çok başından gitmesi yönünde Allah'a niyaz eder. Böylece çocukluğunda maruz kaldığı *otoriter ve aşırı koruyucu ebeveyn tutumunun* sonuçlarının dualarına da yansıdığı görülür. Ayrıca Ali Şîr Nevâyî'nin mesnevisinde diğer iki eserde olmayan bir husus dikkat çeker. Mecnûn'un babası, Ali Şîr Nevâyî'nin eserinde Leylâ'ya rağmen Nevfel'in kızını oğluna almak ister. Kabilesinin önde gelenlerine bu fikrini danışır. Hepsi de bu düşünceden ziyadesiyle memnun olur. Nitekim onlar Mecnûn'u evde bırakıp Nevfel'in kızını ona istemeye giderler. Nevfel de bu ziyaretten son derece hoşnut olur ve Mecnûn'a kızını vermeyi uygun bulur. Babası müjdeli haberi oğluna vermek üzere evine geldiğinde Mecnûn'u bulamaz. Hemen dışarı çıkar, oğlunu bulup tekrar ikametlerine getirir ve ona Allah'ın rızasının ancak anne ve babanın rızasının kazanılmasıyla mümkün olduğunu hatırlatarak bundan sonra sözünden çıkmaması gerektiğini bildirir. Mecnûn kendisine verilen nasihatler karşısında babasına onun sözünden asla çıkmayacağına dair söz verir. Bu söz onun çocukluğunun *otoriter ebeveyn tutumu* altında geçtiğinin kanıtıdır. Zira baskı altında yetişmesi sebebiyle ebeveyninin sözlerine çoğu kez boyun eğmek zorundadır. Aralarında geçen bu konuşmanın ardından oğlu tarafından ayağı öpülen baba büyük bir zafer kazanmışçasına sevince gark olur ve Mecnûn'a Nevfel'in kızının kendisine istendiğini bildirir. Mecnûn ise babasının bu haberine karşılık sükût etmekle yetinir. Çünkü *otoriter ebeveyn tutumu* altında yetiştirildiği için istemese de mecburen Nevfel'in kızıyla evlenmeyi kabul etmek zorunda olduğunu bilir. Kaldı ki onun, babasından af dileyerek ayağını öpmesi de tesadüfi değildir. *Otoriter ebeveyn tutumunun* bir neticesi de çocuğun olaylar karşısında aşırı derecede duyarlı hale gelerek davranışlarını bu hal üzere şekillendirmesidir. Mecnûn'un, babasına olan bu tavrı onun aşırı duyarlı bir hal içinde bulunduğunun göstergesidir. Anne ve baba tutumları bağlamında her üç mesnevîde de değerlendirilmesi gereken bir olay da babasının Mecnûn'a vasiyetini bildirmesi hadisesidir. *Mükemmeliyetçi ebeveyn tutumunun* izlerinin sürülebildiği vasiyetinde babasının Mecnûn'a dönük büyük beklentilerinin olduğu görülür. Zira o, oğlunun kendi yerine geçebilecek seviyede başarılı olmasını istemektedir. Çünkü soyunun ve zenginliğinin devam etmesi için Mecnûn'un da tıpkı kendisi gibi olması gereklidir. Beri taraftan kendisinden beklenildiği gibi 'soylu' bir bey olmayı başaramayan Mecnûn ise babasının istekleri altında ezilir. Edirneli Şâhidî'nin mesnevisinde ecelinin yaklaştığını Mecnûn'a haber veren babası varlıklarının yabancıların eline geçmemesi için ondan aklını başına devşirerek mülkünün başına geçmesini ister. Çünkü babasının tek varisi Mecnûn'dur. Mecnûn, babasının vasiyeti üzerine unutmakla malul olduğu için

onun sözlerinin kendisini harekete geçiremeyeceğini beyan eder. Kaldı ki Mecnûn babasını tanımamıştır bile. Karşısındaki ihtiyarın babası olduğunu bildirmesinden sonra da davranışlarında herhangi bir değişikliğe gitmemiştir. Benzer şekilde Ali Şir Nevâyî'nin mesnevisinde de Mecnûn'un babası, oğluna kabilesine önder olması gerektiğini vasiyet eder. Aksi halde riyaset makamı yabancıların eline geçecektir ve bu durum da adının kötü anılmasına sebep olacaktır. Mecnûn babasını dinledikten sonra ona hak vererek içine düştüğü durumdan pişmanlık duyduğunu söyler. Ne var ki o artık Kays değil Mecnûn'dur. Çöllere düşen divane bir köpeğe dönüşmüştür. Mecnûn kendisi hakkındaki bu kanaati üzerine boynuna bir ip geçirir, elleri ve ayaklarıyla köpek pozisyonu alarak babasına ipi elinde olan boynu bağlı bir köpek olduğunu bildirir. Mecnûn'un dileği boynundaki ipin babası tarafından tutularak yönlendirilmesidir. Babası oğlunun bu teklifi karşısında derhal onun boynundaki ipi çözer ve oğlunu alarak evine döner. Babasının buradaki davranışının nedeni onun *mükemmeliyetçi ebeveyn tutumuna* sahip olmasının göstergesidir. Zira o, oğlunun hayvan kılığına bürünmesini en başta bir 'bey' olarak kendisine yakıştıramamış olmalıdır. Fuzûlî'nin mesnevisinde de babası Mecnûn'a vasiyetini bildirmeye gittiğinde elindeki hazineye sahip olabilmek için çok zahmet çektiğini söyler. Onun vasiyeti oğlunun mülkünün başına geçip yönetici olması ve adını sonsuza dek yaşatmasıdır. Çünkü ifade ettiğine göre o, insanların oğlunu kınamasından usanmıştır. Bu duruma göre Mecnûn babasını mahcup etmekten vazgeçmelidir. Mecnûn, babasının söylemleri karşısında benliğini aşkın esir aldığını, sabır ve kararının kalmadığını bildirir. Dolayısıyla babasının sıraladığı öğütler onun için faydasızdır. Mecnûn'un konuşması üzerine oğlundan bir kez daha umduğunu bulamamanın hüznüyle dünyası başına yıkılan ihtiyar son bir dilek olarak ondan hiç değilse öldüğünde kendisine hayırlı evlat olmasını ister. Buna göre Mecnûn, babası vefat ettiğinde her zaman onun mezarı başına giderek ağlayıp inlemelidir. Sonra da kabir ziyaretinden hasıl olan sevabı babasının ruhuna hediye etmelidir. Çünkü merhumun varisinin olduğunun anlaşılması ve kimseden utanmaması için Mecnûn'un onun kabri başında bu şekilde yas tutması gereklidir. Mecnûn'un babasının buradaki isteği onun ölmek üzereyken bile aslında kendini düşündüğünün işaretidir. Ona göre Mecnûn'un iyiliği Mecnûn'dan ziyade kendi şan ve şöhreti için zaruridir.

Ali Şir Nevâyî ve Fuzûlî'nin mesnevilerinde Mecnûn, babasının vefatının ardından onun kabrinin başına giderek kendisine zarar verir. Onun bu davranışının altında *otoriter ebeveyn tutumu* altında ezilmesinin etkisi olmalıdır. Çünkü o, otoriter bir anne ve baba tarafından yetiştirilmesi sebebiyle olaylar karşısında hassas ve aşırı duyarlı bir hale gelmiştir. Bu nedenle de zaten cezalandırılmaya alışık olduğundan babasının ölümüyle

birlikte kendi kendini darp etmek suretiyle cezalandırmıştır. Elbette Mecnûn'un kendi kendine vermiş olduğu bu cezada *mükemmeliyetçi ebeveyn tutumunun* etkisi de bulunmaktadır. Zira Mecnûn, anne ve babasının istediği gibi bir birey olamadığı için aşağılık hissine kapılmış ve yine ebeveynine layık bir evlat olamadığından duyduğu pişmanlıkla babasının kabri başına gidip başını taşlara çalarak kendini cezalandırmıştır. Bu sebepten Mecnûn'un kendisini babasının kabri başında cezalandırmasının onun sadece Leylâ'ya duyduğu aşk yüzünden aklını yitirmiş olmasıyla izah edilebilecek bir tarafı yoktur. Edirneli Şâhidî'nin mesnevisinde ise Mecnûn'un babasının mezarı başında kendisine fiziksel anlamda bir zarar vermesi söz konusu değildir.

Ali Şîr Nevâyî ve Fuzûlî'nin eserlerinden farklı olarak Edirneli Şâhidî'nin mesnevisinde Mecnûn'a annesinin de babası gibi bir vasiyette bulunduğu görülür. Annesinin Mecnûn'a vasiyetini bildirmeden evvel oğluna sıraladığı soruları şunlardır: Mecnûn daha ne zamana kadar halktan kopuk bir şekilde mağaralara çekilerek sürüngenlerle yaşamaya devam edecektir? Dahası adını kötüye çıkarmaktan ne zaman vazgeçecektir? Eşi zaten oğlunun derdiyle öte dünyaya göçmüştür. Şu halde sıra kendisindedir. Bu durumda Mecnûn, annesini üzmemekten vazgeçip derhal aklını başını alarak evine dönmelidir. Bu söylemlerinden hareketle Mecnûn'un annesinin de ailesini küçük düşürdüğü gerekçesiyle oğlunun halinden rahatsız olduğu anlaşılmaktadır. Mecnûn, annesinin sözleri üzerine yüzünü onun ayağına sürer ve derin bir hüzne gark olur. Mecnûn'un buradaki davranışının temelinde de yine *mükemmeliyetçi* tutuma sahip olan annesine layık bir evlat olamamasının getirdiği pişmanlık olmalıdır.

SONUÇ

Anne ve baba tutumları bireylerin mizaçlarını bebeklik çağlarından itibaren önemli ölçüde etkilemektedir. Bireyler yaşamları boyunca farkında olmasalar bile anne ve babalarının kendilerini yetiştirirken benimsedikleri tutumlardan hareketle pek çok davranış geliştirirler.

Sanatsal üretimin bir parçası olan edebi eserler psikoloji çalışmalarının aksine insanı bilimsel açıdan ele almasalar da satır aralarında insan psikolojisine dair pek çok bilgiyi ihtiva ederler.

Mesneviler dönemlerinin tahkiye ihtiyacını karşılayan edebi eserlerdir. Bu eserler her ne kadar zaman ve mekân ögeleri yönünden belirsizlikler ile okuyucuyu kendine çeken birtakım olağanüstülükler barındırsalar da vak'a temelinde gelişmeleri ve insanı merkeze almaları bakımından okuyucunun zihninde insan davranışları hakkında bazı neden-sonuç ağı kurarlar. Zira olayı gerçekleştiren insandır ve onun davranışlarının bir sebebi olmalıdır.

Edirneli Şâhidî, Ali Şîr Nevâyî ve Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevilerinin merkezî kişisi olan Mecnûn'un kişiliğine tesir eden ebeveyn tutumlarının araştırıldığı bu çalışmada 'otoriter', 'aşırı koruyucu' ve 'mükemmeliyetçi' ebeveyn tutumlarının Kays'ın Mecnûn'a dönüşümü noktasında önemli rol oynadıkları tespit edilmiştir. Kays'ın Mecnûn'a evrilişini konu edinen mevcut çalışmalar onun yeni bir kimliğe bürünmesinin nedenini Leylâ'ya duyduğu aşka bağlamaktadırlar. Bu tespit geleneksel bir aşk hikâyesinin anlatıldığı böylesi bir mesnevîde doğru olmakla birlikte ebeveyn tutumlarının kişilik oluşumu üzerindeki etkisini konu edinen araştırmalar göz önünde bulundurulduğunda tek başına yeterli değildir. Öyle ki her türlü imkâna malik bir ailenin biricik oğlu olan Kays'ın Leylâ'yı görür görmez ona şedit bir aşkla bağlanması, buna mukabil aşkı uğruna çaba göstermekten kaçınarak dağlarla çölleri vatan edinmesi ve orada vahşi hayvanlarla dostluk kurarak insanlarla etkileşimden uzak durmasının tek sebebi aşk duygusu olmasa gerektir. Kaldı ki Kays'ın Leylâ'ya âşık olması aslında bir beyzade olarak onun rüştünü ispat edebileceği ilk fırsattır. Ancak o, 'otoriter', 'aşırı koruyucu' ve 'mükemmeliyetçi' ebeveyn tutumları altında yetiştirildiğinden kendisinden beklenen iradeyi sergileyemeyerek çevresinden ve kendinden kaçmayı tercih etmiştir. Çünkü *otoriter ebeveyn tutumu* onu özgüvensiz ve korkak; *aşırı koruyucu ebeveyn tutumu* bağımlı ve huzursuz; *mükemmeliyetçi ebeveyn tutumu* ise çekingen ve kompleksli bir birey haline getirmiştir. Aslında müellifler mesnevîlerinin başlangıcında Kays'ın ailesi ile bebekliğinden bahsederek onun Mecnûn olma sürecini ve sonrasındaki davranışlarını anlamlandırmışlardır. Böylece farklı mizaca sahip kişilerin ortak ebeveyn tutumuyla yetiştirildiklerinde ayrı mizaca sahip olsalar bile aynı kişilik özellikleri sergileyebileceklerini göstermişlerdir. Şüphesiz bu durum Türk edebiyatı çatısı altındaki farklı sahaların kalemleri olsalar da Edirneli Şâhidî, Ali Şîr Nevâyî ve Fuzûlî'nin insan ilişkilerine dönük bilgi birikimi ile tecrübelerinin eserlerine sirayet ettiğinin göstergesidir. Sonuç olarak Kays'ın Mecnûn'a dönüşümünde onun Leylâ'ya duyduğu aşkı yanında anne ve babasının kendisine dönük tutumları da etkilidir.

KAYNAKÇA

Ali Şîr Nevayî (2011), *Leylî vü Mecnûn*, (Haz: Ülkü Çelik Şavk), Ankara: TDK Yayınları.

ARABACI, Nalan (2011). *Anne-Baba-Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracı'nın (Abçıda) Geliştirilmesi ve Anne-Baba-Çocuk İletişiminin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi.

ATKINSON, Rita L.; ATKINSON, Richard C.; SMITH, Edward E.; BEM, Daryl J., NOLEN HOEKSEMA, Susan (2008). *Psikolojiye Giriş*, (Çev: Yavuz Alogan), Ankara: Arkadaş Yayınları.

- AYDOĞDU, Fatih; DİLEKMEN, Mücahit (2016). “Ebeveyn Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi”, *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, ss. 569-585.
- BULUT ATEŞ, Fatoş; AKBAŞ, Turan (2012). “Ergenlerde Görülen Kural Dışı Davranışların Aile İşlevselliği ve Yaşam Kalitesi Açısından İncelenmesi”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 21, Sayı 2, ss. 337-352.
- Edirneli Şahidi (2014), *Leylâ vü Mecnûn (Gülşen-i Uşşâk)*, (Haz: Nazire Erbay), İstanbul: Edirne Valiliği Kültür Yayınları.
- FAZLIOĞLU, İhsan (2016). *Fuzulî ne demek istedi?*, İstanbul: Papersense Yayınları.
- Fuzûlî (2015), *Leylâ ve Mecnun*, (Haz: Muhammet Nur Doğan), İstanbul: Yelkenli Yayınları.
- GÖKCAN TÜRKDOĞAN, Melike (2011). “Aşk Mesnevileri ve Gazellerdeki Sevgili İmajına Dair Bir Karşılaştırma”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 29, ss. 111-124.
- GÖKKAYA, Merve (2016). *Bir Grup Üniversite Öğrencisinde Sosyal Kaygı, Depresyon ve Anne-Baba Tutumları İle Mükemmeliyetçilik Eğilimleri ve Üniversiteye Uyum Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Işık Üniversitesi.
- GÜNAY, Beyza (2022). *Ergenlerin Çocukluk Çağı Ruhsal Travmaları ve Algıladıkları Anne ve Baba Tutumları İle Benlik Alguları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- KABAKLI, Ahmet (1968). “Alî Şir Nevaî” Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, C. 2., ss. 157-166.
- KAYA, Mevlüt (1997). “Ailede Anne Baba Tutumlarının Çocuğun Kişilik ve Benlik Gelişimindeki Rolü”, *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, Sayı 9, ss. 193-204.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir (1964). *Türk Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi)*, Ankara: Edebiyat Yayınevi.
- KURNAZ, Cemal (2011). *Eski Edebiyatın İçinde (Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları)*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Latîfi (2000), *Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ* (Haz: Rıdvan CANIM) Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- MORGAN, Clifford T. (1986). *Psikolojiye Giriş*, (Çev: Hüsnü Arıcı vd.), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları.
- SAFA, Peyami (1943). *Millet ve İnsan*, İstanbul: Halk Basımevi.
- SEZER, Özcan (2010). “Ergenlerin Kendilik Algılarının Anne Baba Tutumları ve Bazı Faktörlerle İlişkisi”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, ss. 1-19.

TAMER DERMAN, Meral; BAŞAL, Handan Asûde (2013). "Okulöncesi Çocuklarında Gözlenen Davranış Problemleri ile Ailelerinin Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişki", *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, ss. 115-144.

ULUSOY, Muhammet Aykuthan (2023). "Ortaokul Çocuklarının Algıladıkları Anne Baba Tutumları ile Çocukluk Dönemi Otomatik Düşünceleri", *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi (TURKSOSBİLDER)*, Cilt 8, Sayı 1, ss. 51-65.

YILDIRIM, Bilal (1997). "Çocuğun Şahsiyet Gelişiminde Ailenin Yeri ve Önemi Üzerine Bir İnceleme", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, ss. 119-136.